

Dansk og/eller andre sprog - et spørgsmål om lovgivning

Af Sabine Kirchmeier-Andersen

Sprog og sprogpolitik diskuteres i stigende grad, ikke kun i Danmark og Norden, men i hele verden. Der arbejdes med sprogdeklARATIONER i UNESCO, EU og Nordisk Ministerråd. Fælles for disse sprogdeklARATIONER er:

- at der i stigende grad værnes om de nationale sprog. De skal bevares som aktive og kulturbærende sprog i alle samfundets domæner.
- at engelsk anerkendes som arbejdsprog i visse sammenhænge som en praktisk foranstaltning.
- at alle borgere skal kunne lære de fremmedsprog de har mest brug for.
- at uddannelserne skal fremme sproget kommunikation og interkulturel bevidsthed.
- at minoriteter skal have ret til at bruge deres eget sprog.

Visionen for EU's sprogpolitik er at alle EU-borgere skal lære deres modersmål og mindst 2 fremmedsprog. I dag lever kun 28 % af borgerne i EU op til denne vision, og fordelingen er meget forskellig fra land til land. I Irland taler 34 % af befolkningen et andet fremmedsprog, i England er det 38 %, i Belgien 74 %, og i Holland 91 %. Alle taler engelsk, og alle prioriterer engelsk. EU-Kommissionen har undersøgt hvilke fremmedsprog forældre synes at deres børn skal lære. 94 % af de adspurgte forældre i Danmark svarede at deres barns første fremmedsprog skal være engelsk.

Det engelske sprogs særstatus som universelt kommunikationsmiddel er uomtvistelig. Det er vores primære kontaktsprog. Men man bør ikke glemme at der stadig er mange andre kontaktsprog i Europa. Blandt de 23 officielle EU-sprog kan de 10 betegnes som kontaktsprog, dvs. sprog som forstås >

i flere lande, og som bruges som en form for fællessprog. Det drejer sig om engelsk, fransk, tysk, spansk, italiensk, russisk, hollandsk, polsk, portugisisk og svensk. Selv dansk kan opfattes som et kontaktsprog, idet det jo (hvis man gør sig lidt umage) kan tales i hele Skandinavien samt på Grønland, Island og Færøerne.

Sproginstitutionerne for de officielle sprog i Europa (dvs. de søsterorganisationer til Dansk Sprognævn som er organiseret i EF-NIL - *European Federation of National Institutions for Language*) har mange forskellige opgaver og dagsordener. Sproginstitutionerne i Frankrig, Italien og Spanien er først og fremmest bekymret for at deres sprog er ved at miste status som første eller andet fremmedsprog i andre lande. Andre sproginstitutioner, fx i de nye EU-medlemslande Estland, Letland og Litauen, er i fuld gang med også sprogligt at frigøre sig fra den tidligere russiske dominans og udvikler omfattende sprogpolitikker for at genopbygge og styrke deres egne sprog.

I de mindre eller halvstore europæiske lande, dvs. Holland og Belgien og de skandinaviske lande, ser mange sproginstitutioner med bekymring på deres egne sprogs skæbne i lyset af indflydelsen fra engelsk. Længere mod vest har irerne og skotterne i efterhånden mange år arbejdet på at puste liv i deres næsten uddøde sprog gælisk.

Alle institutioner giver udtryk for bekymring over den kulturelle og intellektuelle ensretning og forarmelse som følger når store dele af samfundet fravælger modersmål og andre fremmedsprog til fordel for engelsk.

Ser man på sproglovgivninger i de vestlige

lande, kan man konstatere at der i løbet af de sidste 10-15 år er sket en drejning fra passiv tolerance over for andre sprog, og dermed en sikring imod at anderledes talende bliver forfulgt, til en mere aktiv politik i form af sikring af den enkeltes ret til at kunne bruge sproget i officielle sammenhænge, fx over for myndigheder, i retssale, i skolen osv.

Nationale sproglove og sprogpolitikker udmøntes typisk i bestemmelser om:

- **Tilegnelsesplanlægning:** Hvordan skal vi lære sproget, og hvordan lærer fremmede vores sprog?
- **Statusplanlægning:** Hvordan og i hvilke sammenhænge anvender vi sproget?
- **Korpusplanlægning:** Hvordan håndterer man forandringer i sproget, fx i ordforråd og grammatik?

Vi ved at måden hvorpå vi lærer dansk, og den status sproget har på vigtige samfundsområder som uddannelse, medier og erhvervsliv, kan påvirke sprogsystemet.

Det danske sprog er stærkt som system betragtet. Det har integreret påvirkninger fra andre sprog igennem århundreder. Men systemet kan kun opretholdes fuldt ud i fremtiden hvis det er knyttet til en sproglig praksis – hvis sproget bliver lært og brugt. Det bliver det ikke længere i alle sammenhænge. Derfor har statusplanlægning og tilegnelsesplanlægning større betydning end før. Og derfor skal man være særlig opmærksom når dansk erstattes af engelsk.

Begrebet parallelsproglighed er centralt i den danske sprogpolitiske debat. Den nordiske sprogdeklaration har defineret paral-

lensproglighed som det forhold at både de nordiske samfundsbærende sprog og engelsk skal kunne anvendes parallelt og ligeværdigt i alle domæner. Mange af de sprog som igennem de sidste årtier er forsvundet fra landkortet, har på et tidspunkt haft en variant af parallelsproglighed som betegnes som *diglossi*, nemlig en parallel tilstedeværelse af begge sprog, men i adskilte domæner. Et sprog dominerer i primære domæner, som uddannelse og erhverv, mens et andet – ofte det oprindelige sprog – fortrænges til sekundære domæner, typisk fritid og familie. Med *diglossi* følger ofte tab af det oprindelige sprogs status og dermed fortrængning fra flere og flere vigtige samfundsområder indtil sproget ikke længere bliver brugt. Den praksis vi ser i erhvervslivet, som indfører engelsk som koncernsprog, og på visse universiteter, hvor der udelukkende undervises på engelsk på kandidatuddannelserne, betyder at vi bevæger os væk fra parallelsproglighed og mere i retning af *diglossi*.

De fleste sprogløve vi kender til, har til formål at genindføre eller stabilisere det oprindelige sprog også i de primære domæner. Man har typisk forsøgt at redde sprog ved at lære flere mennesker sproget, ved at få gang i dialogen mellem generationerne, så de ældre som endnu kan huske sproget, kan give det videre til den nye generation, ved at udvikle skriftsproget og litteraturen og styrke sproget i uddannelsessystemet, ved at arbejde med ordforrådet – især det fagsproglige ordforråd, ved at kræve at det oprindelige sprog skal kunne tales i offentlige institutioner, ved at kræve at der bliver lavet sprogpolitikker - og at de bliver fulgt op, og endelig ved at styrke sproget sprogteknologisk. Man har

fx givet mulighed for at tale walisisk i retssalene i Wales og at lære gælisk i skolerne i Irland. Forhåbningen er at man gradvist kan ændre det oprindelige sprogs status så der igen bliver prestige i at bruge det; men man har indset at det er umuligt at vende tilbage til udgangspunktet. Således har flertallet af irerne i dag stadig engelsk som modersmål og lærer først gælisk når de kommer i skole.

Vil man modvirke et sprogskift, er det vigtigt at der bliver grebet ind på et tidligt tidspunkt i udviklingen. Det har vi senest set i de baltiske lande, hvor en restituering af de baltiske sprog blev et led i bestræbelserne for at udvikle en ny national identitet efter den russiske dominans. Meget tyder på at det er magtforholdene og de deraf affødte sprogholdninger der med størst effekt præger den sproglige udvikling. Sprogforskeren Sue Wright udtrykker det på følgende måde:

” Language use is a good barometer of power. To relinquish use of one’s own language to make space for the language of another group is almost always indicative of a shift in power relations. ” (Sue Wright: The right to speak one’s own language: Reflections on theory and practice. Language Policy 6. Springer 2007).

(’Sproget er et godt barometer for magt. At opgive sit eget sprog for at gøre plads til en anden gruppes sprog er næsten altid et tegn på ændringer i magtforholdene’).

Ingen kan med sikkerhed forudsige hvilken magtfaktor globaliseringen vil udgøre i forhold til de små og mellemstore euro- >

pæriske sprog, hvor længe der skal gå før tilstrækkeligt mange føler at der er behov for at gribe ind, og om en indgriben i form af en lov vil få effekt. Men de udviklinger man har set for andre sprog, tyder på at jo længere man venter, jo sværere bliver det.

Skal der laves en dansk sproglov på nuværende tidspunkt, kunne det være en fleksibel rammelov, og dens styrke kunne først og fremmest være signalværdien – den værdi der ligger i at man giver udtryk for vilje til at sikre den enkeltes demokratiske ret til at bruge dansk i alle samfundets situationer, dvs. at det danske sprog fortsat vægtes højt samtidig med at man fastholder at danskerne skal dygtiggøre sig både i engelsk og i andre fremmedsprog. Derudover kunne man bruge en lov til at sikre rettigheder til minoritetsprogene, fx indvandrersprog, tysk (i grænselandet) og tegnsprog. Alternativet til en lov er at indbygge relevante bestemmelser i den eksisterende lovgivning, fx bestemmelser om brugen af dansk i universitetsloven, folkeskoleloven osv., eller helt at undlade at lovgive og

Sabine Kirchmeier-Andersen (f. 1955)
er direktør for Dansk Sprognævn.

i stedet iværksætte forskellige tiltag som kan styrke parallelsproglighed, især i uddannelse og erhvervsliv hvor dansk også i fremtiden vil være under pres.

Regeringens sprogudvalg blev nedsat i foråret 2007 for at give en status for det danske sprog, vurdere de generelle sprogkompetencer i fremtidens danske samfund og behovet for en sproglov. Udvalgets rapport forventes offentliggjort i marts 2008. Fra Sprognævnet deltager Jørn Lund, som er udvalgets formand, Sabine Kirchmeier-Andersen og Niels Davidsen-Nielsen i udvalgsarbejdet. ■

Compliance

Af Ole Ravnholt

En stor statsinstitution der traditionelt har haft fokus på at kontrollere borgernes efterlevelse af lovgivningen og straffe dem for overtrædelser, er i gang med at lægge sin strategi om, sådan at man i højere grad tager udgangspunkt i at de fleste faktisk ønsker at følge reglerne, men kan have behov for vejledning i hvordan man bedst gør det. In-

stitutionen efterlyser derfor et afløsningsord for substantivet *compliance*, der anvendes om 'det at følge regler, uanset om det sker frivilligt eller under tvang'. Det opfattes som et kommunikationsproblem at der ikke er konsensus om et bestemt ord, men at der er flere forskellige i brug.

Sprogvidenskaben opfatter normalt ikke synonymi, det at der findes flere ord der betegner samme sag, fx *dårlig* og *ringe*, som et problem. Det er helt almindeligt at et ord oversættes forskelligt i forskellige sammenhænge, og der er ofte små forskelle i de forskellige ords medbetydninger, i den holdning til sagen de udtrykker, eller i den måde de konstrueres på, dvs. hvilke krav der stilles til de led der omgiver ordet. Det at der er flere ensbetydende eller næsten ensbetydende ord til rådighed, giver sprogbrugeren mulighed for at udtrykke sig præcist og nuanceret, og det vil de fleste vel opfatte som et gode.

Men hvis et begreb, ligesom *compliance* i det aktuelle tilfælde, er blevet organisatorisk centralt på den måde at det skal anvendes i en forandring af organisationens praksis og af medarbejdernes opfattelse af deres opgave, så kan det uden tvivl godt være hensigtsmæssigt at foretrække et bestemt af de mulige ord i de fleste sammenhænge. Man bør dog næppe udelukke anvendelsen af de andre muligheder helt.

Det fremgår af *The New Oxford Dictionary of English*, Clarendon Press, Oxford, 1998, at *compliance* i engelsk almensprog kan betyde

1. 'the action or fact of complying with a wish or command'
(‘den handling eller kendsgerning at være i overensstemmelse med et ønske eller en ordre’)
2. 'the state or fact of according with or meeting rules or standards'
(‘den tilstand eller kendsgerning at være i overensstemmelse med regler og forskrifter’)

3. 'unworthy or excessive acquiescence'
(‘uværdig eller overdreven føjelighed’)

Det fremgår også at ordet i fysikkens fagsprog anvendes om den egenskab ved et materiale at det ændrer form, eller ved en luftart at den ændrer volumen, når det eller den udsættes for en kraftpåvirkning, og i lægevidenskabens fagsprog om et organs evne til at give efter for en trykpåvirkning. I disse anvendelser kan ordet bl.a. oversættes med *elasticitet*, *eftergivelighed*, men ikke i de almensproglige anvendelser.

I dansk lægevidenskab anvendes ordet dog også i den almensproglige betydning 1, men specielt om patienter og forsøgspersoner. I den seneste udgave af *Klinisk Ordbog* (16. udg., 2004) optræder ordet i formen *komplians* (med henvisning fra *compliance*), tidligere var opslagsordet *compliance*. Foruden varianter af den nævnte lægevidenskabelige betydning nævner *Klinisk Ordbog* siden 13. udg., 1984, også: 'patienters villighed til at tage et lægemiddel/følge en behandling som foreskrevet af lægen'. Ordet optrådte først (i 6. udg., 1958) som *lunge-compliance*, men senere også som selvstændigt opslagsord med henvisning til forskellige organers eftergivelighed. Den Store Danske Encyklopædi, bd. 4, 1996, nævner at *compliance* kan betegne 'forsøgspersoners og forsøgspatienters villighed til at medvirke i lægevidenskabelig forskning til et forskningsprojekt er afsluttet'. *Komplians* er med andre ord et muligt, men egentlig ikke særlig hensigtsmæssigt afløsningsord, for folk der ikke kender ordet *compliance* (eller dets romanske rødder), vil ikke kunne gennemskue dets betydning. Men det er en fordel at man ikke kan være i tvivl om bøjningen. >

Ole Ravnholt (f. 1948)
er seniorforsker i
Dansk Sprognævn.

Substantivet *compliance* er, ligesom adjektivet *compliant*, afledt af verbet *comply*, som jo også anvendes i betydningsforklaringerne. Verbet betyder ifølge The New Oxford Dictionary of English

1. 'act in accordance with a wish or command' når det anvendes med personligt subjekt ('handle i overensstemmelse med et ønske eller en ordre')
2. 'meet specified standards' når det anvendes med upersonligt subjekt ('være i overensstemmelse med specificerede forskrifter').

Nogle af de danske verber og verbalkonstruktioner der kan bruges som oversættelse af *comply*, veksler på samme måde mellem disse betydningsnuancer afhængigt af om de konstrueres med personligt subjekt eller ikke, fx *følge*, *leve op til*, *overholde* og *rette sig efter*, som ifølge Den Danske Ordbog konstrueres således:

<i>følge</i> :	[NGN/NGT følger NGT/...]
<i>leve op til</i> :	[NGN/NGT lever op til NGT]
<i>overholde</i> :	[NGN/NGT overholder NGT]
<i>rette sig efter</i> :	[NGN/NGT retter sig efter NGT/NGN]

Andre anvendes kun med personligt subjekt,

fx *efterkomme* og *efterleve*, der ifølge DDO konstrueres således:

<i>efterkomme</i> :	[NGN efterkommer NGT]
<i>efterleve</i> :	[NGN efterlever NGT]

Atter andre tager kun upersonligt subjekt, fx *stemme overens*, der ifølge DDO konstrueres således:

<i>stemme overens</i> :	[NGT stemmer overens (med NGT)]
-------------------------	------------------------------------

Når man skal vælge hvilket af de mulige ord der bør foretrækkes, må man anvende forskellige kriterier.

For det første skal ordet være betydningsmæssigt neutralt, dvs. uden positive eller negative medbetydninger. *Følgagtighed* er en god oversættelse af *compliance* i betydning 3., men er uanvendelig i den aktuelle sammenhæng fordi det karakteriserer den adfærd det betegner, som foragtelig – men sådan kan *compliance* altså bruges på engelsk.

For det andet skal ordet kunne konstrueres rigtigt. Udtrykket *være i overensstemmelse med* er særdeles veletableret i dansk i de tilfælde hvor der er tale om forholdet mellem en handling eller adfærd og et regelsæt, altså med upersonligt subjekt, og det er derfor en god og nøjagtig oversættelse af *compliance* og *comply* i betydning 2. I denne anvendelse kan der ikke være behov for et andet afløsningsord, og vi anbefaler derfor at man bliver ved med at bruge ordet *overensstemmelse* som oversættelse af *compliance*, *comply* i betydning 2:

hans selvangivelse er i overensstemmelse med loven

han har selvangivet i overensstemmelse med reglerne

I betydning 1, dvs. i konstruktionen med personligt subjekt, er der flere muligheder for at oversætte verbet *comply*, og derfor er der brug for et tredje kriterium, nemlig muligheden for at danne substantiver der kan bruges som oversættelse af *compliance*, og adjektiver der kan bruges om oversættelse af *compliant*. *Følge* ville give mulighederne *følging* eller *følgelse*, men de er begge helt uetablerede, og vil næppe blive accepteret af sprogbrugerne. *Leve op til* kunne give *oplevelse*, men det er ubrugeligt fordi det er etableret med en helt anden betydning. *Rette sig efter* kunne give *efterrettelighed*, men det betegner snarere en tilbøjelighed end en faktisk adfærd, og det har negative medbetydninger i retning af *følgagtighed*, men ganske vist ikke så stærke. Tilbage bliver *overholde*, *efterleve*, *efter-*

komme, der giver *overholdelse*, *efterlevelse*, *efterkommelse*, der alle er upåfaldende og uden videre kan indgå i sammensætninger som *regeloverholdelse*, *regelefterlevelse*, *regel-efterkommelse*. Til disse sammensætninger kan der uden videre dannes adjektiver: *regeloverholdende*, *regelefterlevende*, *regelefterkommende*, men *efterlevende* er etableret med en helt anden betydning, og *overholdende*, *efterkommende* er for abstrakte.

Det fremgår af brevet fra institutionen at *efterleve*, *efterlevelse* allerede er i brug, mens *overholde*, *efterkomme* ikke nævnes. Hvis det betyder at de ikke er i brug, så kan man pege på *efterleve* (fx *reglerne*), *(regel)efterlevelse*, *regelefterlevende*, der må have gode muligheder for at blive accepteret som de foretrukne ord til afløsning af *comply*, *compliance*, *compliant* i betydning 1.

NYE BØGER

Bag ordene

Bag ordene er et festskrift til seniorforsker Ole Ravnholt i anledning af hans 60-års fødselsdag. Ole har været ansat i Dansk Sprognævn siden 1999.

Bag ordene er redigeret af Margrethe Heidemann Andersen og Jørgen Nørby Jensen, og bogen indeholder i alt 10 kortere og længere artikler om forskellige sproglige forhold. Artiklerne er skrevet af sprogforskere i

Dansk Sprognævn, fra Aalborg Universitet, fra Københavns Universitet og fra Aarhus Universitet.

Bag ordene. Festskrift til Ole Ravnholt i anledning af 60-års-dagen. Redigeret af Margrethe Heidemann Andersen og Jørgen Nørby Jensen. Dansk Sprognævns skrifter 41. Dansk Sprognævn 2008, 139 sider. 300 kr. (kan kun købes hos boghandlere).

Dansk Sprognævn - godt og vel 50 år efter

Dansk Sprognævn kunne i 2005 fejre sit 50-års jubilæum. Det skete med en todages konference, som fandt sted på Handelshøjskolen i København 28.-29. april 2005. På konferencen medvirkede sprogfolk, samfundsforskere, mediefolk, journalister, politikere og skolefolk med interesse for og kendskab til Sprognævnet. I programmet medvirkede også nogle af Sprognævnets egne medarbejdere. I anledning af jubilæet skulle der udgives to publikationer - en om Sprognævnets historie og en med foredrag fra konferencen. Bogen om Sprognævnets historie udkom i forbindelse med konferencen. Den er skrevet af Henrik Galberg Jacobsen og har titlen *På sproglig grund. Dansk Sprognævn fra a til å*

1955-2005 (Dansk Sprognævns skrifter 35). Bogen med foredrag udkom først i slutningen af 2007 - derfor titlen! Bidragene er let bearbejdede gengivelser af foredragene. De spænder vidt: Bidragene fra folk uden for Sprognævnet giver udtryk for foredragsholdernes holdninger til Sprognævnet og dets arbejde. Bidragene fra Sprognævnets medarbejdere meddeler resultater af og overvejelser over deres egen forskning.

Dansk Sprognævn - godt og vel 50 år efter. Redigeret af Vibeke Sandersen og Jørgen Schack. Dansk Sprognævns skrifter 40. Dansk Sprognævn 2007, 128 sider. 150 kr. (kan kun købes hos boghandlere).

SPØRGSMÅL OG SVAR

Kendis

SPØRGSMÅL: I valgkampen i 2007 blev der talt meget om *kendisser*. Hvor stammer ordet *kendis* fra, og hvad betyder det?

SVAR: Ordet *kendis* stammer fra svensk og betyder ifølge Den Danske Ordbog (bd. 3, 2004) 'kendt person' eller 'person der ofte

omtales i medierne'. Ordet *kendis* er sammen med ordet *funkis* det ene af kun to ord i danske ordbøger med den svenske *-is*-endelse. Endelsen *-is* i svensk er meget udbredt og er oprindeligt en slags svensk studenterjargon med latinsk oprindelse der bruges til at lave kortformer af en lang række ord. *Funkis* står

fx for 'funktionalisme', *trummis* betyder 'trommeslager', *dagis* står for 'daginstitution', *godis* er 'godter' eller 'slik', *skådis* betyder 'skuespiller' osv.

Det første kendte eksempel på *kendis* i Dansk Sprognævns ordsamling stammer fra 1969. Dette eksempel har den svenske stavemåde *kändis*, som i begyndelsen af ordets danske historie jævnligt blev anvendt. Søgninger i avis- og bladdatabasen Infomedia (www.infomedia.dk) viser at de fleste sprogbrugere i dag benytter Retskrivningsordbogens autoriserede form, *kendis*. I årsperioden fra 1.11.2006 til 1.11.2007 gav søgninger fund af formen *kendis* i 3633 artikler, mens formen *kändis* fandtes i 206 artikler i samme periode. De fleste udtaler ordet på dansk, [kændis], mens andre er bevidste om ordets oprindelse og holder fast i både svensk stavning og en tilnærmet svensk udtale, [sjændis], eller en af delene.

I ordets tidlige danske historie findes i ordsamlingen også nogle få eksempler på stoveformen *kendtis*, men denne forekommer ikke i Infomedia. Nogle få gange kan man desuden se ordet skrevet som *kentnisse* eller *käntnisse* – og måske er det med *-nisse* humoristisk ment; måske er det en sammenblanding med det tyske *Kenntniss*, der betyder 'kendskab'.

I den svenske Nationalencyklopedins Ordbok kan man læse at ordet *kändis* i svensk kan dateres til 1963. Det er altså relativt hurtigt at dansk har indlånt ordet. Søgninger i Infomedia kunne dog tyde på at ordet først fra 1998 er blevet særligt hyppigt i dansk, og at det i dag er særdeles bredt anvendt og produktivt som både første- og sidsteled i sammensætninger. Ord som *kendiskok*,

kendisautograf, *kendisbranding*, *kendispolitik*, *kendissyndrom*, *kendiskitch*, *kendisnarkoshow*, *kendiskandidat*, *fodboldkendis*, *filmkendis*, *hudplejekendis*, *jetsetkendis*, *politikerkendis* og *kendisokrati* vidner om en vid udbredelse i dansk.

I svensk har *kändis* samme betydning som *kendis* i dansk, og i Sverige taler man desuden om *A-*, *B-* og *C-kändisar*. Begrebet *B-* og *C-kendis* bruges nedsættende om personer der gør alt for at forblive i rampelyset efter at de fx har opnået kortvarig berømmelse efter deltagelse i reality-tv eller lignende. Brugen af udtryk som *A-*, *B-* og *C-kendis* i dansk er endnu ikke så udbredt som i Sverige, men det kan sagtens være på vej.

Kendis og *berømthed* betyder ikke det samme. Den Danske Ordbog (bd. 1, 2003) angiver at en berømt person er 'kendt af mange, som regel for sin vigtige betydning for noget'. *Kendissen* derimod er blot kendt – ofte fra medierne. *Kendissens* berømmelse er altså mere kortvarig end *berømtheds*, der ofte rækker ud over livet. Et låneord fra engelsk, *celebrity*, dækker i dansk den samme betydning som *kendis* selv om *celebrity* på engelsk betyder netop 'berømthed'. Men i dansk er *celebrity* tilsyneladende blevet synonym med *kendis*. Som et ældre og ikke længere særlig udbredt ord findes i dansk også ordet *celebritet*, der stammer fra fransk og betyder – 'berømthed'. *Kendis* og *celebrity* bruges altså synonymt, mens *celebritet* og *berømthed* også er synonymer. Ved søgninger på *kendis* og *celebrity* i Infomedia i perioden fra 1.11.2006 til 1.11.2007 fandtes *kendis* i 3633 artikler, mens *celebrity* fandtes i 463 artikler.

Man kan gætte på at *kendis* med sine kun to stavelser falder mere naturligt ind >

i dansk i udtale og stavning end det engelske ord *celebrity* som også ses anvendt i danske tekster med en meget lignende betydning. Netop derfor kan det måske blive en af de få

gange hvor et nordisk låneord kan ende med at få en langt mere prominent placering end et engelsk låneord i en tid hvor importen af ord fra engelsk ellers er dominerende.

EA

24-7

SPØRGSMÅL: Vi har brugt udtrykket 24/7 i en annonce for at fortælle at vi leverer døgnet rundt alle ugens dage. Det viser sig at nogle af vores kunder læser udtrykket som datoen '24. juli'. Kan vi gøre noget ved det?

SVAR: Næppe. Udtrykket 24/7 (med bogstaver *fireogtyve syv* eller *twentyfour seven*; med taltegn også i formen 24-7) er lånt fra amerikansk og betyder 'fireogtyve timer i døgnet, syv dage om ugen'. Når det skrives med taltegn og skråstreg (strengt taget ukorrekt fordi de to led i det sammensatte udtryk er sidestillede og ikke alternativer), falder det sammen med en etableret måde at skrive datoen '24. juli' på, og måske kan formen med bindestreg, 24-7 (den korrekte), også læses på denne måde. Det kan give anledning til misforståelser fordi sammenhængen ikke uden videre giver grundlag for at skelne mellem de to tidsadverbialer – undtagen måske i tilfælde hvor den 24. juli er urimeligt langt ude i fremtiden, og det vil den formentlig være en stor del af året, lidt afhængigt af hvad der skal leveres. Man kan måske udelukke dato-
fortolkningen ved at skrive med bogstaver, og i nogle tilfælde kan den jo sikkert udelukkes fordi den ikke giver mening. Men i begge tilfælde kan nogle modtagere blive efterladt

uden forståelse fordi de ikke kender udtrykket 24-7, som er forholdsvis nyt i dansk (Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs ordbogsredaktion daterer med nogen usikkerhed ordets første forekomst i dansk til 1998). Her ville fx *døgnet rundt*, *alle ugens dage* gøre bedre fyldest.

Men sproget kan jo bruges til andet end at gøre sig forståelig, fx til at vise et bestemt image af sig selv, og i dette tilfælde er disse to anvendelser af sproget kommet i modsætning til hinanden. Når man bruger udtrykket 24-7, eller 24/7, viser man at man er fremme på beatet/i skoene/i bussen, men man løber altså åbenbart også en risiko for ikke at blive forstået af alle i målgruppen. Den smarte formulering kommunikerer ikke altid det sagforhold der var meningen, og det forståelige udtryk er ikke nødvendigvis særlig smart. 24-7 skal nok brede sig så meget at det bliver alment forståeligt, men så er det måske ikke helt så smart længere – før det måske bliver retro.

OR

Lægger man *hovedet* eller *hjernen* i blød – og hvorfor egentlig?

SPØRGSMÅL: Når man skal tænke sig grundigt om, siger man ofte at man lægger hovedet i blød, men hvorfor lægger man det egentlig i blød? Jeg har drøftet sagen med en kollega, men uden at komme frem til et svar. Min kollega fastholdt desuden at det er hjernen man lægger i blød og ikke hovedet, hvor jeg mener det modsatte. Hvad mener I?

SVAR: Udtrykket *at lægge hovedet i blød* bruges traditionelt i den betydning som er anført i Den Danske Ordbog, bd. 2, 2004: 'tænke sig godt om for at finde en løsning el. få en idé'. Ifølge samme ordbog, bd. 1, 2003, betyder dét at lægge noget i blød at den pågældende genstand dækkes 'med vand el. anden væske med henblik på blødgøring el. udblødning'. Der findes dog ikke nogen ordbogsforklaring på *hvorfor* hovedet lægges i blød, og årsagen må derfor findes andetsteds. Foruden hovedet lægges blandt andet madvarer, husblas og vasketøj i blød. Alle lægges i blød som en forberedende øvelse med henblik på at gøre det pågældende materiale lettere at arbejde med. Denne funktion kan overføres til hovedet således at det er lettere at bruge hovedet når det har ligget i blød. Blødgøringsprocessen fungerer derfor som en forberedende øvelse hvorefter hovedet skulle være mere modellerbart, i overført betydning vel at mærke. I praksis kan det sammenlignes med en form for opvarmning som fx sportsudøvere udfører før en træning

eller før en kamp. I dette eksempel er det blot hovedet der varmes op før en analytisk krævende opgave.

At lægge hovedet i blød er ikke noget nyt udtryk. Vendingen findes i Ordbog over det danske Sprog, bd. 2, 1920, hvor udtrykket er dateret til ældre nydansk (perioden ca. 1520-1750). Her nævnes desuden at udtrykket især blev brugt spøgende. I dag er udtrykket mere gængs, og det har således gennemgået en brugsmæssig ændring gennem tiden. Der er tidligt opstået en variant af udtrykket. Vendingen er således optegnet i Videnskabernes Selskabs Ordbog, bd. 2, 1802, under opslagsordet *hierne*, mens det ikke er registreret under *hoved*. Dette kunne netop tyde på at udtrykket har været anvendt med *hjerne* som primært objekt.

Er det så hovedet eller hjernen man lægger i blød? I både *Talemåder i dansk*, 1998, og *Politikens Nudansk Ordbog med etymologi*, 3. udgave, 2005, er udtrykket registreret under opslagsordet *hoved*. I *Den Danske Ordbog*, bd. 2, 2004, henvises fra *hjerne* til *hoved*, hvor selve definitionen af udtrykket er optegnet. En søgning i avisdatabase *Infomedia* i alle år, dvs. fra 1974 til i dag, understøtter at udtrykkets primære objekt er *hoved*. Således forefindes 146 artikler med udtrykket *lægge hovedet i blød*, mens kun 24 artikler indeholder *lægge hjernen i blød*. En søgning med forskellige bøjninger i tempus og numerus viser ligeledes at det primært er >

hovedet den danske befolkning lægger i blød. Som eksempel kan nævnes at en søgning på *har lagt hovederne i blød* giver et resultat på 115 avisartikler, mens *har lagt hjernerne i blød* kun resulterer i 9 avisartikler. Varianten med hovedet er således den mest almindelige, både i opslagsværker og i den faktiske sprogbrug, men det er ikke forkert at sige *lægge hjernen i blød*.

Af beslægtede udtryk til *at lægge hovedet i blød* findes blandt andet *at vride hjernen*. Man kan derfor forestille sig at udtrykkene er blevet blandet sammen, og dette er formentlig en medvirkende årsag til at varianten med *at lægge hjernen i blød* er opstået.

CW

På vegne (af) NN

SPØRGSMÅL: Kan man skrive *på vegne NN* i stedet for *på vegne af NN*?

SVAR: Det bruges inden for juridisk skriftsprog, men Dansk Sprognævn anbefaler at man ikke bruger vendingen uden *af* i det almene sprog.

Dansk Sprognævn blev allerede i 1960'erne spurgt om *på vegne (af) NN*. Men på den tid var hovedspørgsmålet om man kunne tillade sig at skrive det i stedet for *på NN's vegne*. Svaret var dengang at formen *på vegne af NN* ifølge Ordbog over det danske Sprog undertiden forekommer i stift skriftsprog (ODS, bd. 26, 1952). Fordelen ved denne form (frem for *på NN's vegne*) er at det ikke gør noget at det styrede led er langt, fx *på vegne af alle som er samlet her i aften over for på alle som er samlet her i aften vegne*. I vore dage er de to udtryk nogenlunde lige hyppige i fx Korpus 2000.

For at vende tilbage til spørgsmålet om udeladelse af præpositionen *af* skal det nævnes at ét af eksemplerne i ODS faktisk har formen uden *af*, nemlig "Odense her-

reds skifteret indkalder herved på vegne: Købmand Jensen ... fru Anna Mogensen Andersen osv." (citat fra Statstidende i 1950). Udeladelsen af *af* er altså ikke ny i juridisk sprogbrug. Til gengæld er den meget sjælden i det almene sprog. En undersøgelse i avisdatabasen Infomedia viste at der på et år (august 2006 til august 2007) var ca. 60 artikler med vendingen *på vegne NN*. Af disse var ca. halvdelen fordelt på to forskellige standardformuleringer som tilsyneladende bruges (eller brugtes) på lokale aviser, dels som indledning til mindeord, dels som overskrift på debatindlæg. Der er altså 25-30 forskellige artikler og læserbreve tilbage hvor forfatteren udelader *af*. Dette skal ses i forhold til at der i samme periode er mindst 7800 artikler med vendingen *på vegne af*. Et eksempel på brugen er: "Rådgivende arkitekt Thomas Bond fra arkitektfirmaet pbplus talte på vegne sin direktør, Povl Barfoed" (Dagbladet Ringsted, 7.7.2007). Sprognævnet ser ingen grund til at udelade ordet *af*, og det frarådes at gøre det i almensproget.

IEM

Op og ned ad bakke

SPØRGSMÅL: Jeg har bemærket at udtrykket *op ad bakke* i stigende omfang bruges negativt om noget der er hårdt, opslidende, besværligt eller lignende. Jeg mener ellers at det må være positivt når noget *går op ad bakke* - og negativt når noget *går ned ad bakke*. Er *op ad bakke* blevet et penduludtryk?

SVAR: Så vidt vi kan se, har den negative betydning af *op ad bakke* endnu ikke fundet vej til nogen ordbøger, men der er ganske rigtigt tale om en sprogbrug i fremgang. Et par eksempler:

Bagud 11-17 var anden halvleg i sagens natur *op ad bakke* hele vejen for Danmark (Berlingske Tidende 5.1.2008).

En af talsmændene for Nej Til Krig ... erkender da også, at det er *op ad bakke* at få danskerne *op* på barrikaderne (Politiken 7.1.2007).

Vendingen *gå ned ad bakke* er veletableret i dansk som 'udtryk for at noget går dårligt, fx helbredet el. en virksomheds økonomi' (Politikens Nudansk Ordbog med etymologi, 3. udg., 2005), fx *det begyndte at gå ned ad bakke for ham sidste efterår*. Udtrykket *op ad bakke* er derimod ikke nævnt i de moderne betydningsordbøger, men findes i Ordbog over det danske Sprog som den positive modsætning til *ned ad bakke*. Ordbogen skriver at *op ad bakke* bruges 'om forøgelse af kræfter eller velstand' (bd. 1, 1918) og 'om fremgang,

tiltagen i velstand, helbred osv.' (supplementsbind 1, 1994), fx *det gik raskt op ad bakke for Abel* (Frank Jæger: Iners, 1950).

Det er ikke svært at regne ud hvordan den nye, negative betydning af *op ad bakke* kan være opstået. Hvis man har prøvet at cykle *op ad* en stejl bakke, ved man at det kan være både hårdt og besværligt, og det er formodentlig det der ligger bag udtrykket. Der kan også være tale om afsmitning fra det engelske *uphill*, der som adjektiv (tillægsord) kan bruges i betydningen 'drøj, besværlig, anstrengende' el.lign., fx *an uphill struggle*.

Herved får vi den måske umiddelbart lidt paradoksale situation at både *op ad bakke* og *ned ad bakke* kan betegne noget negativt. I udtrykket *ned ad bakke* er der dog tale om en anden billeddannelse. I sproget betegner *op* ofte noget positivt, og *ned* noget negativt: Hvis man er glad, kan man være *opstemt*, i *højt humør*, på *toppen* osv. Og hvis man er i dårligt humør, er det lige omvendt: Så kan man være *nedtrykt*, *bunden* er måske nået, og man er *helt nede i kulkælderen*. Det er også den billeddannelse vi har i udtrykket *at noget går ned ad bakke for nogen*. Og det er naturligvis også den forståelse der ligger bag den traditionelle, positive brug af *op ad bakke*.

Om udtrykket *op ad bakke* kan betegnes som et egentligt penduludtryk, altså et udtryk med to modsatrettede betydninger, kan måske nok diskuteres. Således synes der at være en tendens til at bruge en form af verbet (udsagnsordet) *gå* når man vil udtrykke den positive betydning: >

Det går op ad bakke for salget af vin af økologiske druer, meddeler detailhandlen. Det betyder at både Irma og Aarstiderne har haft fremgang de seneste år (Børsen 1.11.2007).

Der er dog kun tale om en tendens, og man kan godt finde eksempler hvor *gå op ad bakke* bruges i den negative betydning. Derimod bruges *være op ad bakke* vist aldrig i den positive.

Under alle omstændigheder tyder meget på at det er den negative betydning af *op ad bakke* der i dag er den mest udbredte. En søgning i avisdatabasen Infomedia (www.infomedia.dk) i artikler fra den sidste uge af 2007 gav i alt 32 forekomster af ordforbindelsen *op ad bakke*. Heraf var 7 brugt i konkret betydning, og resten var brugt i den overførte, negative betydning.

JNJ

Gå til stålet

SPØRGSMÅL: Hvorfra kommer udtrykket *gå til stålet* i betydningen 'drikke tæt'?

SVAR: Udtrykket *gå til stålet* er forholdsvis nyt i dansk. I hvert fald er det ældste eksempel i Sprognævnets ordsamling fra 2000, og i Den Danske Ordbog (bd. 5, 2005) er der et eksempel med fra 1998. Udtrykket er da heller ikke med i andre ordbøger end Den Danske Ordbog (endnu).

Gå til stålet betyder ifølge Den Danske Ordbog 'kæmpe hårdt, undertiden på kanten af det ureglementerede, for at klare sig i kamp eller konkurrence, især i sport', fx "Herfølge går til stålet og forsøger at ødelægge opspillet med kontante tacklinger" (Berlingske Tidende, 1998). Udtrykket er altså ikke begrænset til at omfatte det at drikke tæt, men inkluderer alle former for handlinger der kan siges at være forbundet med "hård kamp", dog især inden for sportens verden.

Forklaringen på udtrykket ligger sandsynligvis i at stål er et hårdt og stærkt metal som det kræver kræfter at kæmpe med. Et

andet muligt bud på en oprindelse til udtrykket er at cykelrytterens cykel angiveligt i cykelsportskredse skulle være blevet kaldt en *ramme* eller en *stålramme*, inspireret af at et cykelstel tidligere blev fremstillet af stål. Herudfra skulle udtrykket *gå til stålet* være dannet, og det skulle have været kendt i cykelsportskredse siden midten af 1980'erne.

Et udtryk der ligner *gå til stålet*, er talemåden *gå til makronerne*, der betyder stort set det samme som *gå til stålet*, nemlig 'virkelig tage fat på, gøre en alvorlig indsats'. *Gå til makronerne* har været kendt siden 1940'erne og er muligvis en spøgefuld omdannelse af *gå til mikrofonen*, som var et udtryk man brugte i radioen i 1940'erne, eller også er det opstået som udtryk for at gå til bunden af desserten hvor makronerne er (jf. Ordbog over det danske Sprog Supplement, bd. 5, 2005); makroner er jo også ofte nogle hårde kager, så måske er der også en mulig forklaring dér. Fra 1950'erne kendes også udtrykket *gå til vaflesne* i samme betydning som *gå til makronerne* og *gå til stålet*. At *gå til vaflesne* er dog ikke et særlig hyppigt udtryk i dag.

MR

Bo og naboskab

SPØRGSMÅL: Hvordan skriver man korrekt *bo* og *naboskab*, og hvordan bøjes det i pluralis?

SVAR: *Bo* og *naboskab* bruges af regioner og kommuner dels som (del af) navn, dels som betegnelse på centre hvor fx ældre eller handicappede kan bo og have et fællesskab og naboskab. Man har sin egen lejlighed eller sit eget værelse og nogle fællesarealer. Et eksempel på hvordan det bruges som del af et navn, er:

Hoffet meddeler, at følgende har fået tildelt fortjenstmedaljen i sølv: [...] Omsorgsassistent ved Bo og Naboskab Sydjylland, Ulla Gurli Hansen, Rødby. /ritzau/ (Vejle Amts Folkeblad, 13.6.2006).

Dansk Sprognævn synes det er en uheldig og usædvanlig konstruktion som kan give problemer ved bøjning og sammensætning. Og Sprognævnet har ikke mulighed for at anviser andet end tre vejledende skrivemåder.

En mulig analyse af udtrykket er at *bo* er et verbum og *naboskab* er et substantiv, og ord af forskellige ordklasser kan normalt ikke sideordnes med *et og*. Det kan de hvis der tilføjes yderligere et led, fx *bo- og naboskabstilbud*, som altså har bindestreg for udeladt ord, jf. Retskrivningsordbogens § 57.2. Her er det *botilbud* og *naboskabstilbud* der er sideordnede, men det fælles led er udeladt første gang. Hvis man benytter denne skrivemåde, er pluralisbøjningen *bo- og nabo-*

skabstilbud og i bestemt form pluralis *bo- og naboskabstilbuddene*.

Ifølge en anden analyse er der tale om to substantiver *boskab* og *naboskab*, dette skrives *bo- og naboskab*. Problemet er at ordet *boskab* er meget lidt udbredt, og ordets betydning er uklar i sammenhængen. Ifølge Ordbog over det danske Sprog (bd. 2, 1920) kan ordet betyde 'indbo, bohavn', og – efter svensk og norsk – 'kvægbesætning', og ingen af disse betydninger kan tilsyneladende være relevante i sammenhængen. Hvis man tolker navnet som *boskab* og *naboskab* og benytter denne skrivemåde, er pluralisbøjningen *bo- og naboskaber* og i bestemt form pluralis *bo- og naboskaberne*.

En tredje mulighed er at man tolker navnet som to substantiver, nemlig *et bo* i betydningen 'et bosted, et sted hvor nogen bor' og *naboskab*. I det tilfælde er skrivemåden *bo og naboskab* i singularis korrekt. Mht. pluralisbøjningen vil den korrekte form være *boer og naboskaber* og i bestemt form pluralis *boerne og naboskaberne*.

Lige meget hvordan man tolker udtrykket, giver det altså problemer i forhold til skrivemåde og bøjning. Sprognævnet vil derfor anbefale at man overvejer at ændre de pågældende navne til fx *Bolig og naboskab* eller bruger ordet *bofællesskab* i navnet.

IEM

Dansk og/eller andre sprog
- et spørgsmål om lovgivning 1

Compliance 4

Nye bøger 7

SPØRGSMÅL OG SVAR

Kendis 8

24-7 10

Lægger man *hovedet* eller *hjernen* i
blød – og hvorfor egentlig? 11

På vegne (af) NN 12

Op og ned ad bakke 13

Gå til stålet 14

Bo og naboskab 15

Næste nummer udkommer i juni 2008

Ansvarshavende redaktør: Sabine Kirchmeier-Andersen

Redaktionssekretær: Jørgen Nørby Jensen

ISSN 0550-7332

Layout: Falcon Grafisk Design · Tryk: Malchow A/S, Ringsted

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 90 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan kun tegne abonnement hos Sprognævnet.

Usignerede artikler og artikler med initialer giver udtryk for Sprognævnets mening. Artikler med navn giver ikke nødvendigvis i enhver henseende udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

Returneres ved varig adresseændring

Dansk Sprognævn

Njalsgade 136 · DK-2300 København S

Abonnement mv.:

Telefon: 35 32 89 82 eller
moerch@dsn.dk

Spørgetelefon: 35 32 89 90

(Mandag-torsdag 10-12 og 13-15,
fredag 9.30-12.30)

www.dsn.dk